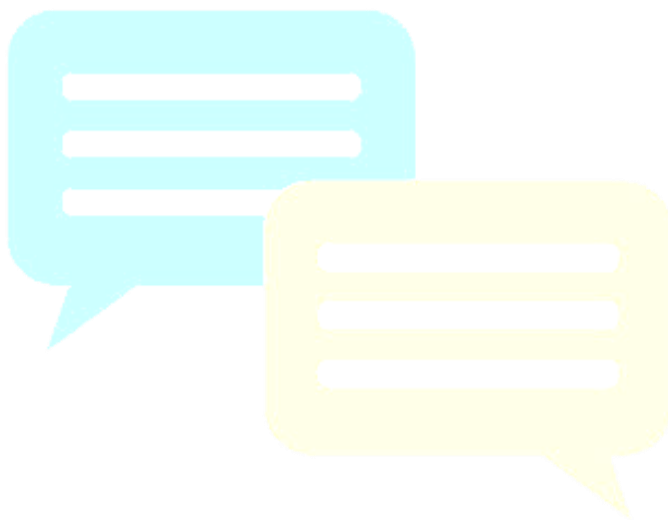

**Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Психологиялық қолдаудың өңірлік оқу-әдістемелік орталығы» КММ**

**Әдістемелік ұсынымдар кәмелетке
толмағандардың аутодеструктивті мінез
құлқын анықтау кезіндегі білім беру
ұйымдарының психологиялық қызметтерінің
іс-әрекеттері**

Қостанай.қ, 2024 жыл

МАЗМҰНЫ

Суицид жағдайы анықталған кезде білім беру ұйымының әкімшілігі үшін іс-қимыл алгоритмі.....	3
Суицид жағдайын анықтаудағы мұғалімдердің іс-қимыл алгоритмі.....	5
Суицид жағдайын анықтау кезінде жұмыс тобына арналған іс-қимыл алгоритмі.....	6
Суицид жағдайын анықтау кезінде психологқа арналған іс-қимыл алгоритмі.....	8
Кәмелетке толмағандар арасында суицидтің алдын алуға бағытталған мұғалімдер мен ата-аналардың іс-қимыл алгоритмі.....	9
Әлеуметтік желілерде, мессенджерлерде (WhatsApp, Telegram және т.б.) өз - өзіне қол жұмсау сипатындағы мәлімдемелер, фото-және бейнематериалдарда мәртебелерді анықтау кезіндегі психологиялық қызметтің іс-қимыл алгоритмі.....	14

Суицид жағдайы анықталған кезде білім беру ұйымының әкімшілігі үшін іс-қимыл алгоритмі

Білім беру мекемесінің басшысы:

1. Оқиға туралы ақпаратты білім беруді басқару органдарына және өңірлік психологиялық қолдау және қосымша білім беру орталығына - *бір тәулік ішінде*; мекеме аясында қабылданған шаралар туралы - *екі тәулік ішінде* береді.

2. Директордың ТЖ жөніндегі орынбасарына, сынып жетекшісіне кураторға, мекеме педагог-психологына ақпарат береді және кәмелетке толмағанды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жеке бағдарламасын әзірлеу және ұйымдастыру бойынша жауаптыларды *бір тәулік ішінде* тағайындайды.

3. Баламен, ата-аналармен және баланың жақын ортасымен жұмыс жасау үшін жұмыс тобын ұйымдастырады.

Жұмыс тобының қатысушылары: директор және / немесе директордың ТЖ жөніндегі орынбасары, мектеп психологы, әлеуметтік педагог, анықталған кәмелетке толмаған оқитын сыныптың (*топтың*) сынып жетекшісі (*кураторы*).

Барлық тартылған мамандардың жұмысын ұйымдастыруға және үйлестіруге жауапты іс кураторын (*жұмыс тобының мүшелерінен*) тағайындайды.

4. Мекемеде педагог-психолог болмаған жағдайда не соңғы тәжірибесі мен біліктілігі болмаған жағдайда суицидологтар және дағдарыс жағдайында көмек көрсету басшы бейінді мекемелердің (мысалы, *психологиялық денсаулық орталығы*) мамандарын -дереу тартады.

5. Оқушылардың суицидтік мінез-құлқының алдын алу бойынша шұғыл шаралар туралы бұйрық шығарады.

6. Кәмелетке толмағандардың суицидтік мінез-құлқының алдын алу бойынша қосымша шараларды ұйымдастырады. Жоспар оқушылармен, ата-аналармен, мұғалімдермен жүйелі іс-шараларды қамтуы керек.

Оқушылар үшін: анықталған проблемалар бойынша топтық немесе жеке сабақтар, деструктивті мінез-құлықтың әртүрлі түрлерінің алдын алу үшін профилактикалық сипаттағы іс-шаралар.

Педагогтар үшін: «Суицидтік мінез-құлыққа бейім кәмелетке толмағандарды анықтау критерийлері» тақырыбы бойынша ақпараттық кеңес, баламен (*жақын маңдағы балалармен*), ата-аналармен (*заңды өкілдермен*) әңгімелесу алгоритмдерін оқыту.

Ата-аналар үшін: ата-аналардың ақпараттық жиналыстары, туындаған мәселелер бойынша жеке кеңестер.

Суицид жағдайын анықтаудағы мұғалімдердің іс-қимыл алгоритмі

1. Өз-өзіне қол жұмсау ісін/өзіне қол жұмсау әрекетін анықтаған педагог сол күні бұл туралы білім беру мекемесінің директорына, сынып жетекшісіне (*кураторға*), психологқа хабарлайды.

2. Өзіне-өзі қол жұмсау әрекеті жағдайында сынып жетекшісі (*куратор*) баланың ата-анасымен (*заңды өкілдерімен*) байланысады:

- егер ата-аналарға баланың өзіне-өзі қол жұмсау әрекеті туралы әлі хабарланбаған болса, қолда бар мәліметтерді хабарлайды;

- жағдайды нақтылау және одан әрі іс-қимылдарды жоспарлау бойынша әкімшілікпен әңгімелесуге шақырады;

- өзіне-өзі қол жұмсауға әрекет жасаған бала болмаған жағдайда, қазіргі уақытта мектепте ата-анасымен телефон арқылы сөйлескенде баланың орналасқан жерін нақтылау қажет; егер ата-ана нақты білмесе, одан нақтылауды және баламен байланыста болуын сұраңыз.

Балалармен қарым-қатынас кезінде (*өзіне-өзі қол жұмсауға әрекет жасаған кәмелетке толмағанды қоса алғанда*) мінез-құлық ережелері мен әңгімелесу бойынша ұсыныстарды сақтау қажет. Сыныптастарымен (**топтастарымен**), баланың ең жақын ортасымен суицидтік жағдайларды ашық, тікелей қоғамдық талқылауға жол берілмейді, өйткені жасөспірімдер ортасында еліктеу, жұқтыру, наразылық реакциясы және т. б. механизмі бойынша суицидтік әрекеттердің қайталануы мүмкін.

Суицид жағдайын анықтау кезінде жұмыс тобына арналған іс-қимыл алгоритмі

Білім беру ұйымында кәмелетке толмағанды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру баланың ата-анасының/заңды өкілінің жазбаша келісімімен жүзеге асырылады.

1. Директор жанындағы кеңесте жұмыс тобы әлеуметтік желілер мониторингі барысында алынған деректермен бірге суицидтік мінез-құлық тәуекелін бағалау нәтижелерін ұсынады.

2. Сүйемелдеу жұмыс тобы аяқталған суицид/суицид әрекетінен кейін 2 күн ішінде білім беру ұйымының директорына оңалту жоспарын бекітуге ұсынады.

3. Жасалған суицидтен (әрекеттен) кейінгі алғашқы екі күн ішінде суицидтің жақын ортасымен (*сыныптастары, курстастары, достары, кәмелетке толмаған туыстары*) дебрифинг жүргізу ұсынылады. Дебрифингті өткізудің мақсаты теріс психологиялық салдарларды барынша азайту және жарақаттан кейінгі стресстік бұзылыс (*бұдан әрі – ЖКСБ*) симптомдарының дамуының алдын алу болып табылады. Психологтың дебрифингін өткізу оңтайлы, мүмкін сынып жетекшісімен немесе оқушылармен сенімді байланысы бар мұғаліммен жұптастырылған.

4. Мекеменің педагог-психологы суицид қаупі жоғары және жоғары балаларды анықтау, жеке психологиялық кеңес беру мақсатында диагностикалық жұмыс жүргізеді, суицид қаупін диагностикалық тексеруден алынған деректерді және педагогтерді бақылау нәтижелерін талдайды және одан әрі жұмысты (*жеке немесе топтық*) құру қажет әлеуетті «тәуекел

тобын» анықтайды.

5. Жұмыс, ең алдымен, оқушысы өзіне-өзі қол жұмсауға әрекет жасаған параллельдегі барлық оқушылармен жүргізіледі. Әрі қарай, басқа параллель сыныптардың оқушыларымен жұмыс істеуге болады.

6. Қажет болған жағдайда медициналық көмекті ұйымдастыру қажет (*психиатрдың, невропатологтың кеңесі, стационарда бақылау және емдеу және т.б.*).

7. Суицидтік мінез-құлқы бар оқушыны анықтаған кезде іс-әрекеттің жеделдігі мен олардың үйлесімділігінің үйлесімділігі маңызды. Бала бір маманмен тығыз байланыста болған кездегі оңтайлы жағдай.

Суицид жағдайын анықтау кезінде психологқа арналған іс-қимыл алгоритмі

Мектеп/колледж психологы:

1. Суицидтік әрекет/суицид жасаған оқушыға психологиялық-педагогикалық сипаттама жасайды.
2. Өз-өзіне қол жұмсау оқиғасы болған сыныппен (топпен) психокоррекциялық іс-шаралар өткізу. Сыныппен бір айға жұмыс жоспарын жасайды. Сондай-ақ, сыныптың (топтың) параллельдерінде психокоррекциялық әңгімелер жүргізу қажет.
3. Суицидпен жұмыс істеудің жеке жоспарын жасайды, онымен кездесулер кестесін белгілейді.
4. Мектептің психологиялық қызметі «Өміршеңдік», «Өмір қандай керемет» және т. б. тақырыптарда сынып сағаттарын құрастырады және өткізеді.
5. Мектеп психологы педагогикалық құраммен стресстік әсерді азайту бойынша сабақтар өткізеді: өзін-өзі реттеу бойынша тренинг.
6. Кеңес алу үшін ата-аналармен (*баланың заңды өкілдерімен*) кездесу өткізеді және ұсыныстар береді.
7. Мектеп әкімшілігімен бірге суицид болған сыныпта ата-аналар жиналысын өткізеді.
8. Бір айдан кейін сыныптың психоэмоционалды жағдайын қайта диагностикалайды.
9. Мектеп психологы суицидтің, оның ата-анасының (*баланың заңды өкілдерінің*), сынып ұжымының атқарған жұмыстары туралы ақпараттық анықтама жасайды.

Кәмелетке толмағандар арасында суицидтің алдын алуға бағытталған мұғалімдер мен ата-аналардың іс-қимыл алгоритмі

Балалар мен жасөспірімдердегі суицидтің мотивациясы мен тікелей себебі, ең алдымен, білім алушылардың өздері шешпеген психологиялық және әлеуметтік-психологиялық проблемаларға ие.

Суицидтік мінез-құлық белгілі бір тақырыптағы ниеттер мен пайымдаулар туралы ауызша мәлімдемелерден бастап бірнеше рет, соның ішінде өліммен аяқталатын әрекеттерге дейін әртүрлі қызмет түрлерін қамтиды.

Білім алушылармен профилактикалық жұмысты жүзеге асырудың негізгі тармағы олардың психоэмоционалдық жай-күйін қадағалау және дер кезінде жеке бағдарланған педагогикалық, психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету болып табылады.

Дағдарыстық жағдайлардың алдын алу және суицидтік әрекеттерді шешу мақсатында мінез құлықтағы келесі тармақтарға ерекше назар аудару ұсынылады:

- өмірде мағынаның жоқтығына шағымдар (*«Мен бәрінен шаршадым»; «Мен ешкімді көргім келмейді»; «Мен ештеңе істегім келмейді»*);
- жаман сезімдерге шағымдану (*«Мен жақын арада өлетінімді сеземін»*);
- сүйіспеншіліктің, достықтың бөлінбеген сезімдеріне шағымдар; отбасында немесе құрдастарының ортасында бас тарту; өлім проблемаларына деген қызығушылықтың артуы, өлім туралы жиі сөйлесу, ақыретке, жерлеу рәсімдеріне деген қызығушылық;

- жақындап келе жатқан өлім туралы ауызша кеңестер ("*Шыдамды бол, менімен азап шегуге көп уақыт қалмады!*", "*Сіз әлі де өкінесіз (ол әлі де өкінеді)*", бірақ ол кеш болады!" және т. б.);

- өз бөлмеңізді, жеке заттарыңызды ерекше тәртіпке келтіру; кейбір заттарды жолдастарға беру, қарым-қатынасты түпкілікті нақтылау;

- кенеттен (ешқандай себепсіз) тыныштық, ұзақ депрессиядан кейінгі тыныштық;

- жасөспірім түсіндіруден бас тартатын немесе нәтижесіз түсіндіретін нәрсеге жасырын дайындық;

- бұрын жасөспірімге тән емес ішкі фокустың ұзақ жағдайы, ешкіммен сөйлескісі келмеуі.

- компьютерде ұзақ уақыт өткізу, отбасылық және мектеп өмірінен оқшаулау, ерекше мазмұндағы сайттарда болу және болу (*суицид, жастар ағымдары мен ұйымдары, агрессивті сипат және т. б.*);

жағдайға сәйкес емес;

- тәбеттің өзгеруі (селективтілік, тамақтанудан бас тарту/тәбеттің жоғарылауы);

- ұйқының бұзылуы (*ұйқының қиындауы, жиі ояну, ерте ояну, ұйқыдан кейін шаршау және сыну сезімі*);

- құрдастарымен және ересектермен байланыста болған кездегі жанжал/жанжал (*мектеп, отбасы*);

Өз-өзіне қол жұмсау әрекетінің алдындағы жағдай кез келген жағдайда терең депрессия болып табылады.

Депрессиялық жағдайдың негізгі белгілері:

- көңіл-күйдің күрт және ынталандырылмаған өзгеруі;

- агрессивтіліктің жиі өршуі, себепсіз ашуланшақтық, сөйлесу тонының жоғарылауы;

- ұзақ уақытқа жалғыздыққа ұмтылу;
- әңгіменің осы немесе басқа тақырыбына ауыр реакция;
- бұрын айтылған тұрақты қызығушылықтың (*мысалы, үй жануарымен қарым-қатынас*) немқұрайлылықпен көрінетін өмірлік апатия;
- тамақтану әдеттерінің өзгеруі;
- үйден қашуға жиі қайталанатын әрекеттер;
- белгілі бір кезеңге дейін бала қатты құмар болған әрекетке қызығушылықты жоғалту (*оқу, компьютерлік ойындар, спорт және т. б.*);
- болашақ туралы пессимистік пайымдау;
- өзіңіздің сыртқы келбетіңізге және жеке гигиенаңызға қамқорлық жасауға деген ұмтылыстың болмауы (*кенеттен, бұрын тән емес*);
- өз зейіні мен ойларын шоғырландыра алмау, оларды нақты ауызша білдіре алмау.

Мұғалімдер үшін: жоғарыда аталған белгілер анықталған кезде мекеме басшысына, мектеп психологына, сондай-ақ баланың ата-анасына немесе заңды өкілдеріне дереу хабарлаңыз.

Білім алушыға көмек көрсету шарттарын таңдау дағдарыстық психоэмоционалды жағдайдың ауырлығымен және білім беру ұйымының ресурстарымен анықталады. Білім беру ұйымында білім алушыға тиімді көмек көрсету мүмкін болмаған кезде ата-аналарға кәмелетке толмағандармен мамандандырылған жұмысты жүзеге асыратын ұйымдар мен қызметтерде көмек алу мүмкіндігі туралы ақпарат беріледі. Шұғыл психологиялық көмек қызметтері мен ұйымдарының тізбесі білім алушылар мен

олардың ата-аналары (*заңды өкілдері*) үшін еркін қолжетімділікте орналастырылуға тиіс.

Ата-аналарға қажет:

1. Баламен әңгіме жүргізу. Егер сіз күдіктің бекер емес екеніне сенімді болсаңыз, әңгіме жүргізген жөн. Тыныш әңгімеге жағдай жасаңыз. Күдіктер мен талаптарды балаға сенімді түрде көрсетіңіз. Балаға көрсету керек, ол ата-анасының назарынан тыс қалмайды және сіз оған туындаған қиындықтарды жеңуге көмектесуге дайынсыз. «Жанашыр серіктестіктің» эмоционалды байланысы мен сенімді қарым-қатынасын орнатыңыз: «Мен бір нәрсе болып жатқанын сеземін. Бұл туралы сөйлесейік»; «Мен сені депрессияға ұшырағандай сезінемін. Кейде бәріміз осылай сезінеміз. Бізде қандай проблемалар бар, оларды қалай шешуге болатынын талқылайық»; «Сіз мен үшін, біз үшін көп нәрсені білдіресіз. Мені сіздің көңіл-күйіңіз мазалайды. Бұл туралы сөйлесейік»; «Маған өз сезімдеріңізді айтыңыз». «Мен сені шынымен түсінгім келеді»; «Мен сенің кінәлі екенінді сеземін». «Бұл туралы сөйлесейік»; «Сіз қазір шаршауды, күштің жетіспеушілігін сезінесіз». «Мұны қалай өзгерту керектігін талқылайық».

2. Баланың ниеті мен сезімінің ауырлығын бағалаңыз. Егер ол өзіне-өзі қол жұмсаудың нақты жоспарына ие болса, онда бұл жоспарлар түсініксіз және белгісіз болғаннан гөрі жағдай өткір болады. Эмоционалды дағдарыстың тереңдігін бағалаңыз.

3. Қиын өмірлік жағдайға әкелген оқиғалар тізбегін орнатыңыз. Жағдайды нақтылаңыз және балаға өлім туралы ойларын айтуға көмектесіңіз. Баланың эмоционалды жағдайын түсіну және бөлісу. Өлім туралы ойлар біздің қарым-қатынасымызбен байланысты ма, жоқ па, соны анықтаңыз. Егер

«Иә» болса, қайсысымен. Баламен сөйлесу барысында сенімді қарым-қатынасты нығайту.

4. Баладан өз-өзіне қол жұмсау ниеті туралы сұрау. Ол өзін өмірден айыруға ниетті қандай құрал екенін анықтаңыз. Мұндай ниеттердің себебі туралы біліңіз. Баланың қандай сезімдерге төзуі қиын екенін, суицид туралы не ойлайтынын айту, сөйлеуге көмектесу

5. Әңгімеде жиналған ақпаратты өлшеп, баланың суицид қаупінің дәрежесін бағалаңыз.

6. Балаңызбен қиын жағдайды жеңу үшін дәйекті әрекеттердің бірлескен жоспарын талқылаңыз.

7. Білікті көмек алу үшін психологқа немесе дәрігерге (психотерапевт, психиатр) хабарласыңыз.

8. Баламен қарым-қатынаста психологиялық-педагогикалық құзыреттілікті арттыру үшін топтық сабақтарға қатысу.

9. Баламен бірге өмірлік қиын жағдайда өмір сүруде ішкі жеке ресурстарды іздеу. Егер бала (*жасөспірім*) ата-анасымен байланысқа шықпаса, оған 37-08-58, 87080874201 сенім телефонына қоңырау шалуды ұсына аласыз. Желі тәулік бойы 24/7 жұмыс істейді.

Әлеуметтік желілерде, мессенджерлерде (WhatsApp, Telegram және т.б.) өз - өзіне қол жұмсау сипатындағы мәлімдемелер, фото- және бейнематериалдарда мәртебелерді анықтау кезіндегі психологиялық қызметтің іс-қимыл алгоритмі.

Өз-өзіне қол жұмсау мінез-құлықты насихаттайтын әлеуметтік медиа топтарында кәмелетке толмағандарды анықтау сияқты әрекет ету ұсынылады, атап айтқанда:

1. Білім беру ұйымының басшысына хабарлау және колледждің барлық психологиялық қызметін (директордың ТЖ жөніндегі орынбасары, педагог-психологтар, әлеуметтік педагог, куратор) жұмысқа қосу қажет.

2. Кәмелетке толмаған баланың ата-анасының/заңды өкілдерінің қалыптасқан жағдайы туралы хабарлау.

3. Қажет болса, медициналық қызметті қосыңыз. Кәмелетке толмаған адамның жағдайына байланысты жедел жәрдем шақырылуы мүмкін (седативтерді қабылдау).

4. Қажет болған жағдайда және кәмелетке толмағанның ата-анасының/заңды өкілдерінің келісімімен кәмелетке толмағанның келуін қамтамасыз ете отырып және бақылай отырып, өңірлік орталық мамандарының консультациясына қосылсын.

5. Колледждің психологиялық қызметінің ұсынымдарымен кәмелетке толмағанды тар маманға (психотерапевт, невропатолог және т.б.) тұрғылықты жері/оқуы бойынша емханаға немесе психикалық денсаулық орталығына консультацияға жіберуге болады.

